

AYNI OLAYA İLİŞKİN MECLİS ARAŞTIRMASI İLE ADLÎ SORUŞTURMANIN BAĞDAŞMAZLIĞI ÜZERİNE

Ozan Ergül *

1. Giriş

23 Kasım 2005 tarihinde “*Hakkâri Merkez, Yüksekova ve Şemdinli İlçelerinde Meydana Gelen Olayların Araştırılması*” amacıyla Meclis araştırması komisyonu kurulduğunda, herhalde hiç kimse Cumhuriyet tarihinin en derin siyasal ve yargısal krizlerinden birinin yaklaşmakta olduğunu tahmin etmemiştir. Ancak, anılan komisyonunun araştırma konularından birini oluşturan Şemdinli’deki bombalamaya ilişkin araştırma faaliyetleri ile, olayı adlî yönden soruşturan savcının bazı eylemlerinin karmaşık bir olaylar dizisi sonucunda üst üste gelmesi üzerine, ilgili savcı Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından meslekten ihraç edilmiş; Meclis araştırma komisyonunun faaliyetleri yönünden de bir tartışma başlamıştır.

Bu makalede, TBMM’nin adlî soruşturmaya konu bir olay hakkında “*Meclis araştırması*” yürütüp yürütemeyeceğiyle ilgili tartışmaya katkıda bulunulmaya çalışılacaktır.

Bilindiği gibi, Hakkâri ve Yüksekova’daki bombalama eylemleri üzerinden çok vakit geçmeden, 9 Kasım 2005 tarihinde Şemdinli’de eski bir PKK üyesinin sahip olduğu kitapevi bombalanmış ve olayda bir kişi yaşamını yitirmiştir. Olayla ilgili olarak iki astsubay yakalanmış ve daha sonra tutuklanmışlardır. Bu bombalamaların ardından yaşanan geniş çaplı şokun da etkisiyle, TBMM’de olayları araştırmak üzere bir “*Meclis araştırma komisyonu*” kurulmuş ve bu Komisyon 7 Aralık 2005 tarihinde göreve başlamıştır. Ancak, Komisyon çalışmalarına devam ettiği sırada, olayı adlî yönden soruşturan Van Cumhuri-

* Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı.
e-mail: ergul@law.ankara.edu.tr.

yet Başsavcılığı'nın 3 Mart 2006 tarihli iddianamesinin basına sızması ile olay farklı bir boyut kazanmıştır. İddianamede olayla ilgisiz ya da gerekçelendirilmesinde yüzeysel kalınan bazı suçlamalara yer verilmesi ve bu suçlamaların dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı ile başka bazı üst rütbeli subaylara yönelik olması, kamuoyunun konuya olan ilgisini arttırmıştır. Bu yoğun ilgiyle birlikte, TBMM'nin aynı olaya ilişkin olarak yürüttüğü Meclis araştırması da eleştirilere konu olma-ya başlamıştır. Nitekim önce Adalet Bakanı Cemil Çiçek¹ ve Başbakan Yardımcısı Mehmet Ali Şahin² ve daha sonra da eski Yargıtay Başsavcısı Sabih Kanadoğlu³ adlı soruşturmaya konu bir olaya ilişkin olarak "Meclis araştırma komisyonu" kurulmasının yanlış olduğunu vurgulayarak Komisyon'un faaliyetine son vermesi gerektiğini dile getirmişlerdir.

Meclis Araştırma Komisyonu Başkanının bazı ifade tutanaklarını adli soruşturmayı sürdüren savcıya göndermiş olduğunun ortaya çıkması⁴ ve ifadeleri subaylara yönelik soruşturmalara dayanak oluşturan bir kişinin hem araştırma komisyonuna, hem de savcıya ifade vermiş olduğunun öğrenilmesi, şüphesiz adli soruşturmaya konu bir olay hakkında Meclis araştırması yürütülmemesi gerektiğini savunanların kaygularını belli ölçüde haklı çıkarmıştır. Bu görüşte olanlar, hukuki dayanak olarak Anayasa'nın "Mahkemelerin Bağımsızlığı" kenar başlığını taşıyan 138. maddesi üçüncü fıkrasına işaret etmektedirler. 1961 Anayasası'nın 132. maddesinde yer alan düzenlemeye karşılık gelen söz konusu fıkra şöyledir: "Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde 'yargı yetkisinin kullanılması' ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz". Adli soruşturmaya konu bir olay hakkında Meclis araştırması açılıp açılmayacağına cevap ararken bu düzenlemenin yorumlanması gerekmektedir. Gerçekten de, yasama organının görev ve yetkileriyle ilgili olarak hukuk düzeni tarafından öngörülmüş sınırlamalar için kullanılan "yasama kısıtı" terimi çerçevesinde acaba bu Anayasa düzenlemesini nasıl anlamak gerekmektedir?

Bu noktada, adli soruşturmaya konu bir olay hakkında Meclis araştırması yürütülmemesi gerektiğini ifade edenlerin -en azından bir kısmının- bu yöndeki görüşlerini ifade ettikten sonra, 1970 tarihli bir Anayasa Mahkemesi kararından da haberdar olduklarını beyan etme

¹ Çiçek: Komisyon doğru değil, Milliyet Gazetesi, 8 Mart 2006.

² Şahin'den savcı ve komisyona uyarı, Milliyet Gazetesi, 11 Mart 2006.

³ Yargının işlevine saldırı var, Milliyet Gazetesi, 26 Mart 2006.

⁴ Tutanak Skandalı, Milliyet Gazetesi, 9 Mart 2006.

ihtiyacı duydukları görülmüştür. Konuyu merak edenlerin başvurduğu akademik çalışmalarda da, dava konusu bir olay hakkında pekâlâ Meclis araştırması yürütülebileceği belirtildikten sonra, eski bir Anayasa Mahkemesi kararına atıf yapıldığı görülecektir. Söz konusu karar, 18 Haziran 1970 tarih ve E. 1970/25 ve 26, K. 1970/32 sayılı karardır. Bu karar, sorunun çözüme kavuşturulması için yoruma ihtiyaç gösteren ikinci hukuki dayanağı oluşturmaktadır.

2. Doktrinin Konuya Yaklaşımı

Soruna ilişkin konuları ele alırken, zaten sınırlı sayıda olan önceki çalışmalardan örnekler vermek yerinde olacaktır. 1977 tarihli “*Meclis Araştırması*” isimli çalışmasında Erdal Onar, 1961 Anayasası’nın, 1982 Anayasası’nın 138. maddesine karşılık gelen 132. maddesi çerçevesinde konuyu şöyle ele almaktadır: “(...) Anayasa’nın 132. maddesinin, yargı organına intikal eden bir konuda Meclis araştırması yapılmasına engel olmaması gerekir. Çünkü Meclis araştırması ile olayın sadece siyasal yönü ele alınmakta, **kesinlikle suçlu tespitine gidilmemektedir**. Bu nedenle, yasama organınca yapılacak Meclis araştırması ile mahkemelerin bağımsızlığının zedelenmesi, yargı organınca verilecek kararın etkilenmesi söz konusu olamaz. Esasen, Anayasa’nın görülmekte olan bir dava hakkında yasama Meclislerine yasakladığı husus, **sadece yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili** soru sorulması, görüşme yapılması ve beyanda bulunulmasıdır(...) **Yargı organına intikal etmiş bulunan bir konu ile ilgili Meclis araştırmasının görülmesinde, yargı yetkisinin kullanılmasına değinilmeyeceğine göre;** böyle bir konudaki meclis araştırması isteminin, 132. maddeye aykırılığı söz konusu olamaz.

Anayasa Mahkemesi’nin görüşü de bu yöndedir. Yüksek Mahkeme, aynı konu yargı organına intikal etmiş bulunduğu için, Başbakan hakkında yürütülmekte olan Meclis soruşturmasının, dava bitimine kadar ertelenmesine ilişkin TBMM Birleşik toplantısı kararını Anayasa’ya aykırı bulduğundan, 18.6.1970 tarihinde iptal etmiştir.”⁵

Yargıya intikal etmiş bir olay hakkında Meclis araştırması açılabilceğini savunan görüşte dikkat edilmesi gereken husus, Meclis araştırmasının mahiyeti itibarıyla yargı yetkisinin kullanımı ile ilgili olmadığının vurgulanmış olmasıdır. Onar’ın alıntı yapılan eserinden sonra kaleme alınan çalışmalarda da yargıya intikal etmiş konuların Meclis

⁵ Erdal Onar, Meclis Araştırması, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, s. 100-101. Vurgulamalar tarafımdan yapılmıştır.

araştırmasına konu olabileceği görüşü benimsenmiştir. Örneğin, Şeref İba, “*Parlamentar Denetim*” isimli eserinde, Meclis araştırmasının sınırı olarak 138. maddenin ilgili düzenlemesini aynı Anayasa Mahkemesi kararından alıntı yaparak ele almış ve “*Anayasa Mahkemesi’nin konuya ışık tutan kararında da belirtildiği gibi sınırlama, salt yargı yetkisinin kullanılmasyla ilgili olduğundan bu konuyu abartmamak gerekir*” saptamasında bulunmuştur.⁶ Aynı yazar, yakın tarihli bir çalışmada bu konuyu yine ele almış ve benzer şekilde Anayasa Mahkemesi’nin ilgili kararına değindikten sonra, “(...) Demek ki, yargıya müdahale imkânını ortadan kaldırmayı amaçlayan bir anayasa hükmününün, yine anayasanın başka maddelerinde düzenlenmiş bulunan parlamentar denetim yollarının işlerliğini aksatması ya da önlenmesi düşünülemez. Aynı konu, hem parlamentonun önünde hem de yargının önünde olabilir. Anayasal kısıtlamanın anlamı, parlamentonun önündeki konunun yargı yetkisinin kullanılmasında (duruşma, hakim, tamk, bilirkişi v.b.) ile doğrudan doğruya ilgili olmamasıdır. O halde, yasama organı için getirilen sınırlamanın sınırı ‘yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin alan’ olarak netleşmektedir.”⁷

Şemdinli olayından sonra Habip Kocaman tarafından kaleme alınan bir makalede de aynı yaklaşım sürdürülmüştür. Bu çalışmada, 138. maddede yer alan kuralın sadece “yargı yetkisinin kullanımına ilişkin” yasaklamaları kapsadığı ilgili kurala ilişkin Temsilciler Meclisi görüşmelerinden alıntılar yapılarak vurgulandıktan sonra, Anayasa Mahkemesi kararının bu görüşü destekler nitelikte olduğuna işaret edilmiştir. Yazara göre, “Yüksek Mahkemenin yıllar önce verdiği bu aydınlatıcı karara rağmen, yargıya intikal eden bir konuda Meclisin anayasal yetkilerini kullanıp kullanamayacağı, mesela araştırma yapıp yapamayacağı tartışılmaktadır.”⁸ Yazar burada, konunun hala tartışılmakta olmasına anlam veremediğini ima etmektedir.

Yazarlardan yapılan alıntıların da gösterdiği gibi, yargıya intikal etmiş bir konuda Meclis araştırması da yapılabileceğini, hem de bu ikisinin aynı anda olabileceğini kabul edenlerin iki temel dayanak noktası bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Anayasa’nın 138. maddesinin üçüncü fıkrasında, yasama faaliyetlerinin sınırını belirleyen düzenlemede yer alan “yargı yetkisinin kullanılmasla ilgili” ibaresi, ikincisi

⁶ Şeref İba, *Parlamentar Denetim*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997, s. 84. Vurgulamalar tarafımdan yapılmıştır.

⁷ Şeref İBA, *Anayasa ve Siyasal Kurumlar (100 Soruda)*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, s. 104. Vurgulamalar tarafımdan yapılmıştır.

⁸ Habip Kocaman, “Yargıya İntikal Eden Olaylarda Yasama Kısıtı”, *Yasama Dergisi*, Sayı 1, 2006, s. 16. Vurgulamalar tarafımdan yapılmıştır.

ise Anayasa Mahkemesi'nin 1970'te vermiş olduğu karardır. Şimdi bu iki dayanağın geçerliliğini irdelemeye geçebiliriz. Bunun için öncelikle Anayasa Mahkemesi kararını ele alacağız.

3. Anayasa Mahkemesi'nin 18.6.1970 tarih ve E. 1970/25 ve 26, K. 1970/32 Sayılı Kararı

Dönemin Başbakanı ve Isparta Milletvekili Süleyman Demirel hakkında 1961 Anayasası'nın 90. maddesi uyarınca Meclis soruşturması açılması istemiyle iki milletvekili tarafından önerge verilmesiyle birlikte ilgili Anayasa Mahkemesi kararına giden yol açılmıştır. Başbakana isnat edilen suç vazifeyi suistimal (görevi kötüye kullanmak) suçudur. Verilen önergenin TBMM birleşik toplantısında (1961 Anayasası döneminde Senato ve Millet Meclisi'nin ortak toplantısına verilen isim) okunmasından sonra o günkü TBMM İçtüzüğü'nün 14. maddesi uyarınca Soruşturma Hazırlık Komisyonu seçilmiştir. Ancak, önerge üzerine kurulan Soruşturma Hazırlık Komisyonunun üç üyesi, "bir gazete hakkında **Başbakanın şikâyeti üzerine açılmış bir dava bulunduğunu**, Soruşturma Hazırlık Komisyonu'nun incelediği konu ile mahkemede açılan dava konusunun bir olduğunu, Hazırlık Komisyonunun düzenleyeceği rapor üzerinde görüşme açılmasının Anayasa'nın 132. maddesinin 3. fıkrasına aykırı bir durum oluşturacağını" ileri sürmüşler, bu nedenle Meclis Soruşturması Hazırlık Komisyonu çalışmalarının mahkeme kararının kesinleşmesini de içine alacak bir süreye kadar durdurulması istemli bir önerge vermişlerdir. Söz konusu önerge 29 Nisan 1970 günlü 10. Birleşimde kabul edilmiştir.⁹ Meclis'in almış olduğu bu kararın İçtüzük düzenlemesi niteliğinde olduğunu düşünen ve içeriği itibarıyla Anayasa'ya aykırı olduğunu iddia eden dönemin muhalefet partilerinden Cumhuriyet Halk Partisi ve Güven Partisi iptal istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuşlardır.

Buraya kadar yaptığımız özetten de anlaşılacağı üzere Anayasa Mahkemesi'nin K. 1970/32 sayılı kararının konusu "Meclis soruşturması" dır. Nitekim davayı açmış bulunan CHP ve Güven Partisi de dava konusu İçtüzük değişikliğinin neden Anayasa'ya aykırı olduğunu gerekçelendirirken ağırlıklı olarak "Meclis soruşturması" üzerinde durmuşlardır. Örneğin, CHP'nin doğrudan dava konusu karar ile ilgili Anayasa'ya aykırılık iddialarında şu ifadelere yer verilmiştir: "(...) bakanlar hakkındaki soruşturmanın da özellikleri vardır. Anayasa'nın 90 ve 147. maddelerine göre Başbakan ve Bakanları, görevleriyle ilgili suç-

⁹ Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı 8, s. 340-41.

lardan dolayı yargılama görevi, Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi'ne verilmiştir. Yüce Divana sevk yetkisi ise TBMM'nindir. TBMM'nin bu konuda yapacağı soruşturma adli ve yarı kazaî bir nitelik taşımaktadır. Bundan ötürü Anayasa, bu konularda grupları karar almaktan yasaklamıştır. Şu duruma göre Parlamentonun ve binnetice Yüce Divanın yapmakla görevli olduğu ceza kovuşturmasının herhangi bir mahkemede açılmış herhangi bir dava nedeniyle tatil edilmesi, Anayasa'nın pozitif hükümlerine ve ceza usulünün temel ilkelerine tüm aykırı düşer.

Görevli adli mercilerin soruşturma işlemlerini ve görevli mahkemenin davaya bakmasını olaya dolaylı olarak el koymuş başka bir anlaşmazlığı çözecek mahkemenin kararına değin durdurması tüm usul kurallarını tersine çevirmektir. Böyle bir davranış bakanları Yüce Divan önünde değil, öteki, mahkemelerde sorumlu tutmaya dönüşür ve Anayasa'nın 32. maddesine aykırı olur.¹⁰

(...) Esasen Anayasa, Yüce Divana sevk yetkisini ve bu konuda görüşme yapılmasını TBMM'ye vermekle Yüce Divanın ve binnetice öteki mahkemelerin etkilenmeyeceğini önceden kabul etmiştir. **Görülüyor ki, 132. madde, ne anlamda alınırsa alınsın, Meclis Soruşturması ile ilgili işlemlerde uygulanma yeri olmayan bir hükmüdür.**¹¹

Benzer biçimde, Güven Partisi de Anayasa'ya aykırılık iddialarında "Meclis soruşturması"nın niteliği ve alınan kararın "Meclis soruşturması"nın hukuki yapısına aykırı düşen yönlerine işaret etmiştir. Buna göre, Güven Partisi'nin alınan Meclis kararının Anayasa'ya aykırılığına yönelik olarak ileri sürdüğü en güçlü iddia dava dilekçesinde şöyle yer almıştır: " (...) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir bakan veya başbakan hakkında soruşturma yapma yetkisi, **ilgili bakan veya başbakan tarafından şu veya bu kişi aleyhine bir dava açılması dolayısıyla davalı şahsa veya sanığa yahut davacıya veya tarafların vekillerine yahut hâkime devredilemez.**"¹²

¹⁰ 1961 Anayasası'nın 32. maddesinin düzenlemesi şöyleydi:

"Hiç kimse, tabii hakimden başka bir merci önüne çıkarılamaz.

Bir kimseyi tabii hakimden hakimden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz."

Bu düzenleme 20.9.1971 tarih ve 1488 sayılı kanunla değiştirilerek "tabii hakim" ibaresi yerine "Kanunen tabî olunan mahkeme" ibaresi getirilmiştir.

¹¹ Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı 8, s. 343-344. Vurgulamalar tarafımdan yapılmıştır.

¹² Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı. 8, s. 345. Vurgulamalar tarafımdan yapılmıştır.

Yukarıda aktarılan gerekçeler doğrudan Anayasa'ya aykırılık iddiasına konu olan Meclis kararıyla ilgili olmaları yanında, 1961 Anayasası'nın 132. maddesinde yer alan düzenlemenin "Meclis soruşturması" yönünden nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin olmaları yönünden de önemlidir.

Bununla birlikte, bu iki davacı parti hayatın olağan akışı çerçevesinde karakteristik bir davacı tutumu olarak değerlendirilebilecek bir yaklaşımı sergilemiş ve konuyla ilgisi olmayan TBMM'nin diğer anayasal denetim ve bilgi edinme yolları ve hatta bunlar dışında kalan diğer tüm faaliyetleri için de 132. maddenin benzer bir yaklaşımla ele alınması gerekliliğine işaret eden iddialarda bulunmuşlardır. Bu iddialardan bazılarının, Anayasa Mahkemesi kararında da gerekçelendirilerek üzerinde durulmuş olmaları nedeniyle, şüphesiz, pratik hukuki bir değere sahip oldukları kabul edilebilir. Ancak, konumuz açısından önem taşıması nedeniyle, bu davacı iddialarının hepsi için aynı yargıya varmanın olanaksızlığı üzerinde aşağıda duracağız. Bir kısmı sadece "değinme" olarak nitelenebilecek bu iddialar her iki partinin anayasaya aykırılık gerekçelerinde şöyle yer almıştır. Önce CHP'nin aykırılık gerekçelerine bakmak gerekirse: "*Dava konusu kararda, 132. madde karşısında soruşturma komisyonlarının çalışmalarını durdurması ilkesi kabul edilmekte ise de, görülmekte olan bir davanın söz konusu olduğu hallerde meclislerde görüşme yapılamayacağı iddiasıyla geldiği için karar, 132. madde karşısında Meclislerin görüşme ve karar alma yetkilerinin tümünü kapsamaktadır.*"¹³

Aynı partinin iddialarında yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin olarak 132. maddenin nasıl yorumlanması gerektiği de yer bulmuştur. Buna göre, "*Sorunun bir de Anayasa'nın kazaî kararlar alınmasında Meclislere verdiği yetkiler bakımından ele alınması gereklidir. Söz gelimi Yasama Meclisleri üyeleri hakkında ceza kovuşturması yapılması, Anayasa'ya göre, Meclis'in kararına bağlıdır. Bir milletvekilinin bu sıfatı taşımayanlarla iştirak halinde bir suça katılması halinde suç ortakları hakkında savcılık kamu davasını açacaktır. Bu durumda sanık milletvekilinin yasama dokunulmazlığının kaldırılması ile ilgili görüşme yapılamayacağını ve komisyonların çalışmalarını tatil etmesi gerektiğini söylemek Meclisi yapmakla görevli olduğu bir işlemden alıkoymak, milletvekilini de kovuşturmadan ve cezadan kurtarmak olur.*"¹⁴

¹³ Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı 8, s. 342. Vurgulamalar tarafımdan yapılmıştır.

¹⁴ Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı 8, s. 343.

Güven Partisi de Anayasa'ya aykırılık iddialarını gerekçelendirirken doğrudan konuyla ilgili olmayan diğer denetim ve bilgi edinme faaliyetlerini davaya şöyle dahil etmeye çalışmıştır: “Bu fıkraya (132. madde 3. fıkra kastediliyor) *verilmek istenen anlama göre Yazılan* (sehven *Yazılan* denilmiş olsa gerek, *yalnız olması gerekir*) *Meclis soruşturması değil, soru ve gensoru gibi öteki denetim yolları da ilgili bakanın veya başbakanın açtığı ve açacağı davalar nedeniyle kullanılamaz ve işletilmez olacaktır.*”¹⁵ Yine Güven Partisi aykırılık gerekçesinin sonunda talebini ortaya koyarken Anayasa'da düzenlenmiş tüm denetim ve bilgi yollarına ilişkin maddelere (Anayasa 5, 8, 88, 89 ve 90. maddeler) aykırılık bulunduğunu öne sürmüştür.¹⁶

Yukarıda özetlenmeye çalışılan Anayasaya aykırılık gerekçelerinde de görüleceği gibi, davanın ana konusu “*Meclis soruşturması*” olmasına rağmen, Meclis soruşturmasının bir denetim aracı olmasından yola çıkan davacılar, bazıları için herhangi bir ek gerekçe göstermeden 1961 Anayasası'nın 132. maddesinin 3. fıkrasında düzenlenen “*yasama kısıtının*”, Meclis'in sahip olduğu diğer tüm denetim ve bilgi edinme yolları ve hatta Meclis'in diğer tüm faaliyetleri yönünden dar yorumlanmasını sağlayacak bir emsal karar arayışı içine girmişlerdir. Bu bağlamda, örneğin, 132. maddenin kısıtlayıcı bir biçimde uygulanmasının yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin Meclis yetkisinin ve “*soru*” ile “*gensoru*” kurumlarının mahiyetine vereceği zararlar örneklendirilmiş, ancak, her nedense “*Meclis araştırması*”na ilişkin herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

Diğer taraftan, Anayasa Mahkemesi'nin kararı ve gerekçesi incelendiğinde, yine “*Meclis araştırması*” yönünden 132. maddenin 3. fıkrasının nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin en ufak bir gerekçe bulmak mümkün değildir. Anayasa Mahkemesi, dava konusu Meclis kararı esas olarak “*Meclis soruşturması*”na ilişkin olduğundan, 132. maddenin 3. fıkrasının geniş yorumlanması halinde “*Meclis soruşturması*” kurumuna ilişkin ne tür anayasal aykırılıkların ortaya çıkacağını ortaya koymuş ve örneklendirmiştir. Mahkemeye göre: “*Mahkemelerin bağımsızlığını korumak üzere konmuş bir hükmün TBMM'nin bir anayasal denetim yetkisini ve adlî görevini engelleyebileceği hukukça savunulabilir bir görüş değildir. Mahkemenin bakmakta olduğu davanın konusu ile Meclis soruşturmasının konusu olan iddia arasında bir ilişki bulunabilir. Ancak, mahkemenin o davada kullandığı yargı yetkisi ile TBMM'nin Meclis soruşturma-*

¹⁵ Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı 8, s. 347.

¹⁶ Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı 8, s. 348.

sı yetkisini kullanması arasında usul, erek, sonuç ve nitelik bakımından açık ve kesin ayrımlar vardır. Bu iki alan arasında bir tedahül, bir sınır karışması söz konusu olamaz. Onun içindir ki böyle bir durumda mahkemenin bakmakta olduğu davada kullandığı yargı yetkisiyle ilgili soru sorulmasına, görüşme yapılmasına, beyanda bulunulmasına yer vermeden Meclis Soruşturması konusunun görüşülmesi mümkün olduğu gibi, mücerret Meclis soruşturması konusu ile dava konusu arasında herhangi bir ilişki bulunması, Meclis soruşturması üzerindeki gelişmelere mahkemenin bakmakta olduğu davada kullandığı yargı yetkisiyle ilgili soru, görüşme ve beyan niteliği kazandırmaz.¹⁷

Anayasa Mahkemesi benzer gerekçelerle ve genellikle dava dilekçelerinde değinilen hususlara da doyurucu bir biçimde değinerek, bir olayın yargıya intikal etmiş olması halinde de “Meclis soruşturması” yürütülebileceğini belirtmiştir. Hatta aksi bir anlayışın “Meclis soruşturması” nı anlamsız hale getireceğini ve suçun soruşturulmasını engelleyeceğini dahi bu gerekçelerde bulmak mümkündür. Ancak, Anayasa Mahkemesi de davacıların dilekçesindeki hususlardan etkilmiş olsa gerek, isabetsiz bir biçimde, dava konusu olmayan Meclis’in diğer denetim ve bilgilenme araçlarına yönelik bir tespitte hüküm fıkrasından hemen önce yer vermiştir. Anayasa Mahkemesi kararının, “Meclis araştırması” ile adli soruşturmanın bağdaşabilirliğine dayanak olarak gösterilen bölümü şöyledir: “Dava konusu kararda benimsenen görüş, Anayasa’nın 132. maddesinin üçüncü fıkrasına, yalnız olayda olduğu gibi Anayasa’nın 90. maddesinin değil, 89. maddesinin gensoru, 88. maddesinin soru, genel görüşme, **Meclis araştırması** gibi denetim yollarının tümünün, 79. maddesindeki yasama dokunulmazlığının kaldırılması işlemlerinin, hatta TBMM’nin kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak yetkisinin işlemlerini aksatmaya kadar varabilecek bir ters anlam vermektedir. Metni açık ve konuluş ereği belli bir hükmün bütün bir anayasa düzenini olumsuz bir biçimde böylesine etkileyebileceği düşüncesini hukuk mantığına sığdırmanın olanağı yoktur.”¹⁸

Kararın başka hiçbir yerinde Anayasa’nın 132. maddesinde düzenlenen yasama kısıtının “Meclis araştırması” yönünden nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin bir açıklama ya da gerekçe yoktur. Dolayısıyla, bu kararın “Meclis araştırması” yönünden “aydınlatıcı” olduğunu iddia etmek ve “Meclis araştırması” ile adli soruşturmanın bağdaşabilirliğine gerekçe olarak kabul etmek isabetli görünmemektedir.

¹⁷ Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı 8, s. 361.

¹⁸ Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı 8, s. 362. Vurgulamalar tarafımdan yapılmıştır.

Anayasa Mahkemesi kararını “aydınlatıcı” bulanlar, gerçekte zımnen bu kararın emsal niteliği taşıdığını iddia etmektedirler. Bu konudaki değerlendirmemize geçmeden önce hukukta emsal kararın önemini yadsımadığımızı belirtmeliyiz. Emsal kararın önemi, her şeyden önce, yargılama sürecinde her konuyu ayrıca ve yeni baştan tartışma gereğini ortadan kaldırmasında yatmaktadır. Ancak daha da önemlisi, emsal karar benzer davaların benzer biçimde sonuçlanacağına ilişkin bir öngörüye olanak sağlamaktadır.¹⁹ Burada amaç kesinlik ölçüsünde bir belirlilik sağlamak değilse de, insan davranışındaki çeşitliliğin elverdiği oranda belli kuralların belli şekilde uygulanmasına yönelik makul bir öngörüye zemin hazırlamaktır.²⁰ Fakat emsal alınacak karara konu hukuki sorunun, emsal kararın uygulanacağı olaydaki hukuki sorunla benzerlik taşıması, ister ‘ortak hukuk’ (common law) geleneğine sahip olsun isterse kıta Avrupası hukuk ailesine dahil olsun tüm hukuk sistemlerinde kabul edilen bir zorunluluktur.

Şimdi bu kararın neden “Meclis araştırması” yönünden aydınlatıcı olmadığına, diğer bir deyişle emsal teşkil edemeyeceğine (ya da kıyasen uygulanabilir nitelikte olmadığına) kısaca ve maddeler halinde değinebiliriz.

i. Burada ilk olarak değinilmesi gereken husus, “Meclis araştırması”nın dava konusu olmamasıdır. Karar bir “Meclis soruşturması hazırlık komisyonu” faaliyetinin Anayasa’nın 132. maddesi 3. fıkrası gerekçe gösterilerek durdurulmasına yönelik bir Meclis kararının iptaline ilişkindir ve incelenen fiilî içtüzük değişikliği, soyut bir karar olmaktan çok belli (somut) bir olaya ilişkindir. Mahkeme’nin önündeki olay açıklamaya gerek bırakmayacak kadar hukuk ve mantık dışı bir sonuca neden olmaktadır. Bu nedenle Mahkeme, “Meclis soruşturması”nın Anayasa’da düzenleniş biçimini göz önünde tutarak doğru bir biçimde bu hukuk ve mantık dışı sonuca engel olmuştur.

ii. Anayasa Mahkemesi, dava konusu olay “Meclis soruşturması”na ilişkin olduğundan gerekli ve yeterli gerekçeler ileri sürerek karara varmıştır. Bu bağlamda, Mahkeme “Meclis soruşturması”nın hukuki niteliğini Meclis’in “adli bir görevi” olarak tespit etmiştir. Bunun yanında Mahkeme, 132. maddenin “Meclis soruşturması”nı yargıya intikal eden olaylar yönünden olanaksız hale getirecek bir anlayışın Anayasa ile

¹⁹ Alec Stone Sweet, *Governing With Judges - Constitutional Politics in Europe*, Oxford University Press, 2000, s. 17

²⁰ Lloyd L. Weinreb, *Legal Reason - The Use of Analogy In Legal Argument*, Cambridge University Press, 2005, s. 161.

belirlenen bu özel soruşturma yöntemini tamamen anlamsız kılacağını da belirlemiştir.

Gerçekten de, Anayasa Mahkemesi'nin "Meclis soruşturması"nın hukukî niteliğine yönelik bu tespitine katılmamak mümkün değildir. Nitekim doktrinde de "Meclis soruşturması"nın bir adlî faaliyet olduğu ve bu yönüyle Meclis'in sahip olduğu diğer siyasal denetim araçlarından ayrıldığı tespit edilmiştir.²¹

Bu bağlamda, "Meclis soruşturması"nın en ayırıcı özelliği siyasal değil bir "adlî denetim aracı" olmasıdır. Diğer bir deyişle, "siyasal denetim araçları"nın konusu hükümetin veya bakanlardan birinin herhangi bir kamu hizmetinin yürütülmesindeki tutumları hakkında bilgi edinmek iken; "Meclis soruşturması"nın konusu, Başbakan veya Bakanlardan birisinin görevleriyle ilgili işlerden veya hükümetin genel politikasından dolayı cezaî sorumluluklarının bulunup bulunmadığının saptanmasıdır.²² "Meclis soruşturması"nın bu hukuki niteliği göz önüne alındığında, bir konunun şu veya bu biçimde yargıya intikal etmiş olmasının, Meclis'in bu adli faaliyetine ve Anayasa ile belirlenmiş özel soruşturma yöntemine engel oluşturduğunu kabul etme olanağı bulunmamaktadır. Kaldı ki, böyle bir yaklaşım kötüye kullanıma da açık olacaktır. Anayasa Mahkemesi kararına konu olan olayda olduğu gibi, hakkında "Meclis soruşturması" açılacağını anlayan herhangi bir bakan

²¹ Metin Feyzioğlu, Meclis Soruşturması, Savaş Yayınevi, Ankara, 2006, s. 6. Feyzioğlu, eserinde "meclis soruşturması"nın hukuki niteliğini şöyle ortaya koymaktadır: "Meclis Soruşturmasının sonunda, TBMM Genel Kurulu, ilgili bakan veya başbakanın yargılanmak üzere Yüce Divan'a sevk edilip edilmeyeceğine karar vermektedir. Öyleyse meclis soruşturması, ceza muhakemesinin, kamu davasının açılmasıyla başlayan kovuşturma (CMK md. 2/1-f ve md. 175/1) önce gelen bir aşamasıdır. Bu aşamanın soruşturma evresi (CMK md. 2/1-e) içerisinde değerlendirilmesi gereklidir.

Meclis soruşturması her ne kadar Anayasa'nın 'Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Bilgi edinme ve Denetim Yolları' başlıklı altbölümünde düzenlenmiş olsa da, soru, genel görüşme, meclis araştırması ve gensorunun aksine bir siyasi denetim aracı değil, adlî denetim aracıdır. Çünkü meclis soruşturması açılmasıyla birlikte ceza muhakemesinin soruşturma evresine başlanmış olunmaktadır.

Şu halde, meclis soruşturması, Meclis'in bir yasama faaliyeti değil, Anayasa md. 100'ün verdiği yetkiye dayanarak yürüttüğü adlî bir faaliyettir."

²² Onar, a. g. e., s. 81. Meclis Soruşturmasının konusunu belirleyen TBMM İçtüzüğü'nün 107. maddesinden çıkan bu sonuca Feyzioğlu haklı olarak eleştiri yöneltmektedir. Yazara göre, " 'Bakanlar Kurulunun genel siyasetinden' ibaresi, meclis soruşturması hakkında yanlış yorumlara neden olabilecek bir ifadedir. Çünkü ceza hukukunun en temel ilkelerinden biri, fiilsiz suç olmaz ilkesidir. Öyleyse, Bakanlar Kurulu tarafından ortaya konulup takip edilen bir 'genel siyaset', ceza kanunu tarafından yasaklandığı ileri sürülebilecek somut bir file vücut vermediği sürece, cezai sorumluluğun, dolayısıyla bir ceza soruşturmasının konusunu teşkil edemez." Bkz., Feyzioğlu, a. g. e., s. 29-30.

bunu önlemek için olayı haber yapan gazete ve gazeteciler hakkında adli makamlara şikâyetle bulunabilir. Böyle bir durumda, yine aynen Mahkeme'ye yansıyan olayda olduğu gibi, 138. madde gerekçe gösterilerek "Meclis soruşturması" yürütülemeyeceğini kabul etmek, Anayasa tarafından öngörülmüş bu özel soruşturma yöntemini ve dolayısıyla Meclis'in bu adli yetkisini etkisiz hale getirecektir.

Diğer taraftan, adli nitelikteki meclis soruşturmasının konusu belli iken, (Başbakan ya da Bakanların görevleri nedeniyle işledikleri suçların soruşturulması) herhangi bir konuda bilgi edinmek için yürütülen "meclis araştırmasının" ise belli bir konusu yoktur.

iii. Anayasa Mahkemesi, dava konusu olmadığı için doğal olarak yargıya intikal etmiş bir olayda "Meclis araştırması" açılmasının somut sakıncalarına değinmemiştir. Bunun yerine, 132. maddenin üçüncü fıkrasını yorumlamaya çalışmış, ama bunu yaparken, bu düzenleme çerçevesinde tüm Meclis faaliyetleri için geçerli bir "yasama kısıtı" anlayışına dayanak olabilecek bir gerekçe ortaya koymamıştır. Örneğin, yargıya intikal eden bir konuda 132. maddenin katı yorumlanması halinde Meclis'te yasama dokunulmazlığının kaldırılması konusunu görüşmenin imkânsız hale geleceğini haklı olarak belirtmesine benzer bir gerekçelendirmeyi, "Meclis araştırması" yönünden yapmamıştır. Anayasa Mahkemesi kararlarındaki gerekçelerin önemi tartışılmaz olmakla birlikte, kararda 132. maddeye ilişkin olarak ortaya konan görüşün "Meclis araştırması"na da uygulanabileceğini gösteren bir dayanak bulunmamaktadır.

iv. Anayasa Mahkemesi'nin yeterli gerekçelendirme yapmadan Meclis'in sahip olduğu tüm bilgi edinme ve denetim yolları için 132. maddeyi yorumlama çabasının şu sakıncalara neden olduğu ileri sürülebilir. Bir kere, Mahkeme'nin bu kararını "Meclis araştırması" ile "adli soruşturmanın" bağdaştırılabilirliğine dayanak olarak kabul edenler²³ zımnen şöyle bir kıyas yapmaktadırlar:

1. 132. madde 3. fıkrayı (1982 Anayasası 138/3) Meclisin sahip olduğu tüm bilgi edinme ve denetim araçları için dar yorumlamak gerekir (Büyük Önerme).

2. Meclis araştırması bir denetim aracıdır (Küçük Önerme).

3. Öyleyse, 132. madde 3. fıkrayı Meclis araştırması için de dar yorumlamak gerekir (Yargı).

²³ Bkz., Yukarıda "Doktrinin Konuya Yaklaşımı" başlıklı 2. Bölüm.

Ancak, bu kıyaslamada başvurulanan "büyük önerme" (132. madde 3. fıkrayı Meclis'in sahip olduğu tüm bilgi edinme ve denetim araçları için dar yorumlamak gerekir) yanlıştır. Yaşar Karayalçın'ın da belirttiği gibi, "biçimsel mantığın gayesi çıkarsamanın doğru olmasını sağlamaktır; öncüller (yani birinci ve/veya ikinci önerme) yanlıştır ise sonuç biçimsel mantık açısından doğru olsa bile konu bakımından yanlıştır olacaktır."²⁴ Gerçekten de biçimsel mantık yönünden doğru görünen bu kıyaslama, büyük önerme yanlıştır olduğu için konu yönünden (Meclis araştırması) yanlıştır sonuç vermektedir. Büyük önerme yanlıştır, çünkü hukuki mahiyetleri birbirinden çok farklı Meclis faaliyetlerini sanki bunlar arasında bir fark yokmuş gibi değerlendirmektedir. Oysa yukarıda da belirttiğimiz gibi, "Meclis soruşturması" adli nitelikte bir Meclis faaliyetidir ve Bakanlar ve Başbakan yönünden bir özel ceza soruşturması yöntemi olarak düzenlenmiştir. "Meclis araştırması"nın böyle bir niteliği yoktur. "Meclis araştırması" yasama yetkisini daha etkin kullanma ya da hükümeti denetleme saikleri ile kullanılabilir bir bilgi edinme yoludur. Yargıya intikal etmiş bir olayla ilgili olarak "Meclis soruşturması" yürütülemediğinin kabul edilmesi halinde ortaya çıkabilecek sakıncaların hiç birinin "Meclis araştırması" yönünden gerçekleşme ihtimali yoktur. Tam aksine, Şemdinli soruşturmasının da gösterdiği gibi, yargıya intikal etmiş bir konuda "Meclis araştırması" yürütülmesi, 1982 Anayasası'nın 138. maddesinde teminat altına alınan yargı bağımsızlığı açısından tehlike yaratmaktadır. "Meclis soruşturması" ile ilgili bir yaklaşımın kıyasen "Meclis araştırması"na da uygulanabilmesi için bu iki Meclis faaliyeti arasında bir benzerlik olup olmadığının dikkate alınması "büyük önerme"nin doğruluğunu sağlama açısından zorunlu görünmektedir.

v. Bu bölümde son olarak üzerinde durmak istediğimiz soru şudur: Anayasa Mahkemesi kararını ve 132. maddenin yorumuna ilişkin olarak bu kararda ileri sürülenleri, diğer Meclis faaliyetlerine ve bu arada Meclis araştırmasına da uyarlamak mümkün müdür? Özellikle Anayasa Mahkemesi'nin aşağıda aktarılan tespiti acaba Meclis soruşturması bağlamında 132. maddeye verdiği anlamı bir emsal karar niteliğine kavuşturmakta mıdır? Anayasa Mahkemesi kararının ilgili bölümü şöyledir: "Anayasa uyumlu bir bütündür. Bir bölüm hükümlerinin öteki hükümleri işlemez hale getirmesi veya işlemelerini aksatması düşünülemez. Mahkemelerin bağımsızlığını korumak üzere konulmuş bir hükmün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir anayasal denetim ve adli görevini engelleyebileceği hukukça savunulabilir bir görüş değildir."²⁵

²⁴ Yaşar Karayalçın, Hukukda Öğretim-Kaynaklar-Metod, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1986, s. 71.

²⁵ Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı 8, s. 361.

İlk olarak, Anayasa Mahkemesi'nin ilk bakışta tüm anayasal normlar arası çatışmalara uygulanabilecek bir tespitmiş izlenimi veren bu yorumunu yaparken Meclis'in "*bir anayasal denetim ve adli görevi*"nden bahsetmek suretiyle önündeki olaya özel bir tespit yaptığı anlaşılmaktadır. Çünkü Meclis'in başka bir adli görevi bulunmamaktadır. Kaldı ki, böyle olmasa bile Anayasa'da yer alan düzenlemelere konu değerler arasında çatışma pekala mümkün olabilir ve bunlar duruma göre ilgili anayasal kurumların ve menfaatlerin değerlendirilmesi sonucunda çözümlenebilecek sorunlardır. Aksi bir anlayış, anayasal değerler arasında hiç çatışma olmadığı gibi gerçeğe aykırı bir sonuca varmamıza neden olur. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesi'nin bu tespitini sadece 138. maddede düzenlenen hükümlerle "*Meclis soruşturması*" arasında ortaya çıkan çatışmaya uygulama olanağı vardır. Meclis soruşturmasından mahiyeti itibariyle çok farklı olan bir Meclis araştırması nedeniyle böyle bir çatışma meydana geldiği takdirde, Anayasa Mahkemesi'nin aynı biçimde karar vereceğini iddia etme olanağı yoktur. Dahası, Şemdinli olayı gibi bir örneğin Anayasa Mahkemesi önüne gelmesi halinde, Mahkeme'nin önceki kararının tam aksi yönde karar verebileceğini ve 138. madde hükmüne ve onunla korunmak istenen "*yargı bağımsızlığına*" üstünlük tanıyacağını iddia etmek de pekâlâ mümkündür.

4. "*Yargı Yetkisinin Kullanılması ile İlgili*" İbaresinin Anlamı

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, 138. madde de yer alan düzenlemenin dar yorumlanmasını savunanlar bu düzenlemede yer alan "*yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili*" ibaresine dayanmaktadırlar. Bu görüşe göre, 1961 Anayasa'nın hazırlanışı sırasında Milli Birlik Komitesi tarafından maddeye bu ibare eklenmek suretiyle Meclis faaliyetleri açısından yasağın (yasama kısıtı) kapsamı daraltılmıştır. Böylece, genel olarak görülmekte olan bir dava konusunda soru sormak, beyanda bulunmak ya da karar almak değil, böyle bir davada "*yargı yetkisinin kullanılmasına*" ilişkin bu eylemlerde bulunmak yasaklanmıştır. ONAR'a göre, "*yargı organına intikal etmiş bulunan bir konu ile ilgili Meclis araştırmasının görüşülmesinde, yargı yetkisinin kullanılmasına değinilemeyeceğine göre; böyle bir konudaki Meclis araştırması isteminin, 132. maddeye aykırılığı söz konusu olamaz.*"²⁶ Ancak, daha çok olması gerekene ilişkin bu normatif tespitin uygulamada sakıncaları önlemeye yetmediğini aşağıda vurgulamaya çalışacağız. Şimdi, bu ibareye yüklenen

²⁶ Onar, a. g. e., s. 101.

anlamın “Meclis araştırması” yönünden geçerliliği sorununu Şemdinli örneğini de dikkate alarak irdeleyelim.

Bu noktada ilk olarak, belirli bir eylem ya da olayın araştırılmasını, özel veya kamu hukuku alanına giren genel konuların araştırılmasından ayırmak gerektiğini vurgulamalıyız. Örneğin, özel hukuk alanına giren konularla ilgili olarak “Meclis araştırması” yürütmenin yargı yetkisinin kullanımı ile ilgili olduğunu iddia etmek mümkün görünmemektedir. Ancak, bu gibi konularla ilgilenirken bile belirli özel olayların ve bunlara ilişkin yargı kararlarının kapsam dışı kaldığını kabul etmek gerekir. Onar’ın da yukarıda aktarılan ifadesinde belirtilmek istenen bu olsa gerektir. Örneğin, Meclis toplumda boşanma oranının yükselme nedenlerini bulmaya yönelik bir “Meclis araştırması” yürütebilir. Böyle bir araştırma sonucunda örneğin, Medeni Kanun’un boşanmaya ilişkin hükümlerinin değiştirilmesi gereğini de tespit edebilir. Bununla birlikte, A ile B’nin niye boşandıklarını ya da mahkemenin bunları niye ve nasıl boşadığını araştıramaz. Kamu hukuku alanına giren konular da, şüphesiz, “Meclis araştırması” konusu olabilir. Örneğin, TBMM’nin Namus Cinayetlerine ilişkin yürüttüğü araştırma buna örnek gösterilebilir. Böyle bir araştırma sonucunda TBMM Ceza Kanunu’nun ilgili hükümlerini değiştirme ihtiyacı olduğunu tespit edebilir.

Bununla birlikte, adli soruşturmaya konu olmuş bir eylem ya da olayın “Meclis araştırması” konusu yapılması halinde “yargı yetkisine müdahale” ister istemez gerçekleşmiş olacaktır. İlk olarak, şunu belirtmeliyiz ki, pek çok eylem veya olay hakkında “Meclis araştırması” açılmazken belirli bir olay ya da eylem hakkında “Meclis araştırması” açılması dahi tek başına yargı yetkisine müdahale anlamına gelebilir. Bir suç işlenip işlenmediğini araştıran ve bu yönde adli yetkiler kullanan savcı ile yargılamayı yapan mahkeme üyeleri ister istemez incelemekte oldukları eylemle ilgili bir “Meclis araştırması” yürütülüyor olduğunu hatırlarında tutacak ve bu durum onların baskı altında kalmalarına neden olabilecektir. Bunun dışında “yargı yetkisi” ceza muhakemesi hukukunda geniş bir anlama sahip olduğundan “Meclis araştırması”na konu olayla ilgili sürdürülen araştırmanın adli soruşturma ile çakışma noktaları olması kaçınılmazdır. Nitekim Şeref İBA da yakın tarihli çalışmasında nelerin “yargı yetkisi” olduğuna ilişkin olarak örneklandırma yoluna gitmiştir. İBA’ya göre, “Anayasal kısıtlamanın anlamı, parlamentonun önündeki konunun yargı yetkisinin kullanılması (**duruşma, hakim, tanık, bilirkişi vb.**) ile doğrudan doğruya ilgili olmamasıdır.”²⁷

²⁷ Şeref İba, Anayasa ve Siyasal Kurumlar (100 Soruda), Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, s. 104. Vurgulamalar tarafımdan yapılmıştır. İBA tarafından yargı yetkisinin

Yazarın bu ifadesinde kullandığı “doğrudan doğruya ilgili olmama” ibaresinin sorgulanması gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü bu görüş kabul edildiği takdirde, 138. madde kapsamında bir ihlal olarak değerlendirilebilecek durumlar ancak, Meclis çalışmaları sırasında “Mahkeme niye bu tanığı dinlemiş?” veya “Tanığa niye bu soru sorulmamış?”, ya da “Tanığa bu soru sorulmamalıydı” gibi doğrudan müdahale anlamına gelebilecek ifadelerin sarf edilmesi halleri olacaktır. Oysa 138. maddenin korumaya çalıştığı yargı bağımsızlığı sadece bu nitelikteki doğrudan müdahalelerle değil, dolaylı sayılabilecek başka eylemlerle de tehlikeye sokulabilir. Bu bağlamda, Meclis çalışmalarında sadece “bu tanık niye dinlenmiş?” ya da “dinlenmemiş?” diye sormak değil, tek başına adli süreçte tanıklığına başvurulmuş ya da başvurulma ihtimali bulunan bir kişinin dinlenmek üzere Meclis araştırma komisyonuna davet edilmesi dahi yargı bağımsızlığına müdahale anlamına gelebilir. Adli süreçte tanık olan bir kişi Meclis’te kendisine yöneltilen sorularla baskı altına alınabileceği gibi, pekâlâ yönlendirilebilir de. Bunun yanında, örneğin Meclis araştırması kapsamında “Mahkeme niye bu kişiyi bilirkişi atamış?” diye sormak şüphesiz yargı yetkisinin kullanımına müdahale olarak değerlendirilebilir. Ancak, Mahkeme’nin ya da savcının bilirkişi atadığı bir kişiyi Meclis’e davet edip ona sorular sormak da dolaylı da olsa yargı sürecine müdahaledir. Bu nedenle, “yargı yetkisi ile ilgili” ibaresini İba gibi dar yorumlamamak gerektiğini düşünüyoruz.

Diğer taraftan, pek çok ülkede olduğu gibi, Türk Ceza Muhakemesi hukuku yönünden de kamu davası açma tekelini elinde tutan savcılık makamının yürütmekte olduğu bir adli soruşturmaya müdahale anlamına gelebilecek her türlü eylemin, savcının hazırladığı iddianame çerçevesinde kovuşturmayı yürütmekle görevli yargı makamlarının yetkilerine de müdahale anlamına gelebileceği açıktır. Ülkemizdeki konuları tartışmalı olmakla birlikte, karşılaştırmalı olarak bakıldığında savcılık kurumunun genellikle yürütme organının bir parçası olarak düzenlendiği görülmektedir.²⁸ Ancak, “yargı organının

kullanımına örnek olarak sunulanlardan “tanık ve bilirkişi” aynı zamanda savcı tarafından yürütülen soruşturma evresi işlemlerindedir. “Keşif”i de bunlara eklemek mümkündür. Bkz., Nur Centel ve Hamide Zafer, Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul, 2005, s. 200-240.

²⁸ ‘Savcılık’ kurumu üzerine yeni bir kaynak için Bkz., Bir Adli Organ Olarak Savcılık, Sempozyum, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2006. Anılan eserde özellikle Prof. Dr. Nur Centel’in tebliği (s. 186-218) ve oturum başkanı olan Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Nuri Ok’un bu tebliğde savcılık kurumunun yapısına ilişkin tespitlere getirdiği yorumları (s. 218) ülkemizde savcılık kurumu üzerine süren tartışmayı özetler niteliktedir.

bekçisi” olarak nitelendirilen savcılarının kurumsal statüleri yargılamayı etkilemeyecek biçimde düzenlenmelidir.²⁹ Bu nedenle, savcılığın yaptığı soruşturmayı etkilemeye ve yönlendirmeye yönelik bir müdahale dolaylı da olsa, yargı yetkisine müdahale anlamına gelebilecektir. Sonuç olarak savcının yürüttüğü adli soruşturma aşamasında, aynı konu ile ilgili “*Meclis araştırması*” açılabileceğini, “*görülmekte olan bir dava*” olmadığını öne sürerek iddia etmek, yargı bağımsızlığı kurumunun düzenleniş amacına aykırı düşecektir.

Ceza soruşturması aşamasında savcılık makamı tarafından kullanılan adli yetkiler ile mahkemeler tarafından kullanılan yargısal yetkiler yukarıda sayılanlarla da bitmemektedir. “*Meclis araştırma komisyonları*”nın yargıya intikal etmiş bir konu ile ilgili araştırma yaparken, yetkilerle ilgili düzenlemelerin muğlaklığı nedeniyle hiçbir sınır tanımamaları, ister istemez yargı yetkisine giren konulara araştırma faaliyeti kapsamında müdahale edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bunun en açık ispatı Şemdinli olayında yaşanmıştır. Örnek olarak şunlar ileri sürülebilir:

i. Meclis Araştırma Komisyonu araştırma konusu ile ilgili olduğu iddia edilen bir kişiyi dinlemiş ve daha sonra aynı kişi olayı adli yönden soruşturan savcıya da tanık sıfatıyla ifade vermiştir. Görüldüğü gibi “*tanık*” yönünden yargı yetkisine müdahale olmuştur. Burada özellikle, tanığın Komisyon tarafından dinlendiği için mi daha sonra savcı tarafından dinlendiği, yoksa savcı dinleyeceği için mi önce Komisyon tarafından dinlendiğini bilmemizin mümkün olmadığını vurgulamak isteriz.

ii. Meclis Araştırma Komisyonu üyeleri olayın sanıkları ile görüşme yapmışlardır. Burada da “*sanık*” yönünden yargı yetkisine müdahale vardır. Ancak, şüphesiz bu kişiler Meclis araştırması nedeniyle değil, “*adli soruşturma*” nedeniyle “*sanık*” sıfatı kazanmışlardır. Burada önemli olan, adli süreç kapsamında sanık sayılan bir kişinin Meclis araştırma komisyonu tarafından da dinlenmesi ve ifadesine başvurulmasıdır. Bu örnek dahi tek başına “*Meclis araştırmasının amacı suçlu tespit etmek değildir*” saptamasını bize göre çürütmektedir.

iii. Meclis Araştırma Komisyonu üyeleri bombalama olayının meydana geldiği yere gitmişler ve yetkililerin bilgisine başvurmuşlardır. Yargının “*keşif*” yetkisine müdahale vardır.

²⁹ Anne Van Aaken – Eli Salzberger/Stefan Voigt, “The Prosecution of Public Figures and the Separation of Powers. Confusion within the Executive Branch – A Conceptual Framework”, Constitutional Political Economy, Vol. 15, 2004, s. 262.

Şüphesiz bu örnekler araştırma komisyonu tutanaklarının incelenmesi halinde çoğaltılabilir. Biz burada sadece basına yansıyan konulardan bazılarını örneklendirebiliyoruz. Dahası, bu eylemler araştırma Komisyonu tarafından gerçekleştirilirken tanık ve sanıklara, olay yeri gezilirken yetkililere soru sorulduğu da göz önünde tutulmalıdır. Sorular ve alınan cevaplar bağlamında yargı yetkisinin kullanılmasına müdahale gerçekleşme ihtimali çok yüksektir ve bu iki başlılık sonucunda yargı yetkisinin sulandırılması sonucu ortaya çıkabilir. Örneğin, tanığın araştırma komisyonuna farklı, adli makamlara farklı ifadeler vermesi halinde yargı yetkisine müdahale bulunmadığını iddia etmek mümkün olmayacaktır. Böyle bir olay gerçekleştiğinde, duruma göre mahkûmiyet ya da beraat kararı veren yargı organının zor duruma düşeceği ve böyle bir sonucun da yargı yetkisinde aşınmaya neden olacağı açıktır. Kaldı ki, araştırma komisyonuna ifade veren bir kişi araştırma komisyonunda kendisine sorulan sorular aracılığıyla yönlendirilebilir ve baskı altına alınabilir. Hayatın doğal akışına uygun bu ihtimalin yargının yönlendirilmesi ve dolayısıyla bağımsızlığının tehlikeye düşürülmesi sonucunu yaratacağı inkâr edilmesi güç bir gerçektir.

Yukarıda sayılanlar yanında Meclis araştırma komisyonlarının çalışmalarına ilişkin yönetsel bazı sorunlar bulunduğu da göz ardı edilemez. Bunlardan en dikkat çeken, Komisyon Başkanı'nın Araştırma Komisyonu'nun önceden dinlediği bir tanığın ifade tutanaklarını, Komisyon üyeleri ve Meclis Başkanı'nun bilgisi dışında olayı soruşturan savcıya göndermiş olmasıdır. Komisyon Başkanı tarafından önce inkâr edilen bu olayın sonradan gerçek olduğu anlaşılmış, Meclis Başkanı Bülent Arınç ise Komisyon Başkanı'nun bu eylemini herhangi bir Anayasa ve İçtüzük hükmüne aykırılık taşımadığı gerekçesiyle savunmuştur. Gerçekten de, TCK 279. maddede düzenlenen "*Kamu görevlisinin suçu bildirmemesi*" suçu tüm Komisyon üyelerine işlenmiş olduğunu öğrendikleri bir suçu yetkili makamlara bildirme görevi yüklemektedir.³⁰ Meclis araştırma komisyonlarının faaliyetleri sonucunda bir suçla ilgili olarak elde edilen delillerin adli makamlara nasıl iletileceğine ilişkin bir İçtüzük düzenlemesi yapılması isabetli olacaktır.³¹

³⁰ TCK madde 279/1 düzenlemesi şöyledir: "(1) Kamu adına soruşturma ve kovuşturmayı gerektiren bir suçun işlendiğini göreviyle bağlantılı olarak öğrenip de yetkili makamlara bildirimde bulunmayı ihmal eden veya bu hususta gecikme gösteren kamu görevlisi, altı aydan iki yıla kadar cezalandırılır."

³¹ İtalya'da da Meclis araştırma komisyonlarının aynı olayı soruşturan adli makamlara elde ettikleri delilleri vermek zorunda olup olmadıkları tartışma yaratmış, bunun üzerine İtalyan Anayasa Mahkemesi Meclis araştırma komisyonlarının elde etmiş

5. Çeşitli Olasılıklar Işığında Meclis Araştırması ile Adli Soruşturmanın Bağdaşmazlığı Sorunu

Yukarıdaki görüşlerimiz sonucunda adli soruşturmaya konu bir olay için *eş zamanlı* olarak Meclis araştırması açılmasının Anayasa ve ilgili kurumsal düzenlemeler ışığında isabetli olmadığını iddia etmek mümkündür. Bu anlayışa karşılık, “adli soruşturmaya konu bir olayla ilgili olarak meclis araştırması yürütülmesi hiç mi mümkün olmamalıdır?” diye haklı bir soru akla gelebilir. Bu soruya haklılık kazandıran, aslında bir olayın pek çok hukuki yönünün olması gerçeğidir. Tarafsız ve bağımsız yargı organları özellikle maddi hakikatin arandığı ceza kovuşturması sonucunda bir olayın aydınlatılmasını sağlayabilirlerse de, siyasi sorumluluğun kime ait olduğu ve özellikle de bir bakanının istifa etmesine gerek olup olmadığını saptamak siyasi bir karardır.³² Bu durum, aynı olaya ilişkin Meclis araştırması ve adli soruşturmanın bağdaşabilirliğine ilişkin soruya karmaşık bir boyut kazandırmaktadır. Bu karmaşık sorunun bir tarafında, yargısal yetkilerin tarafsız bir biçimde ve etkiye açık olmadan kullanılması gereği, diğer tarafta ise temsili demokrasi için önemi yadsınamayacak olan siyasi sorumluluk kurumu bulunmaktadır. Bu soruna sağlıklı bir cevap verebilmek için analitik bir yaklaşım sergileyerek çeşitli olasılıkları göz önünde tutmak gerektiğini düşünüyoruz. Bu olasılıkları şöyle sıralayabiliriz:

i. Birinci olasılık Meclis araştırmasının konusu ile adli soruşturmanın konusunun aynı olmasıdır. Diğer bir deyişle, Meclis araştırması ile adli soruşturmanın konusu özdeştir. Böyle bir duruma örnek olarak geçmişte tartışma da yaratmış olan Gazeteci Metin Göktepe'nin öldürülmesinin³³ ya da Şemdinli'de meydana gelen patlamanın araştırılması örnek gösterilebilir. Yukarıda da değindiğimiz gibi, adli soruşturmaya konu olayları araştırmak dolaylı da olsa yargı yetkisine müdahale doğuracağından, bu türden meclis araştırmalarının açılması

oldukları delilleri adli makamlara vermek zorunda olduklarına hükmetmiştir (İtalyan Anayasa Mahkemesi'nin 231/1975 sayılı kararı). Ancak, İtalya'da Meclis araştırma Komisyonlarının araştırma faaliyetlerini yerine getirirken yargısal yetkiler kullanabildiklerini, hatta bazı durumlarda yargısal yetkilerden ötede soruşturma yetkilerine sahip olduklarını göz önünde tutmak gerekir. Bkz., Italy: Parliament: Its Activities, Antonio D'ANDREA, Constitutional Law - International Encyclopedia of Laws, Prof. Dr. A. ALEN (ed.) içinde, Kluwer, 2005, Volume 4, s. 143.

³² Robert P. Kaye, “ ‘OfGov’: A Commissioner for Government Conduct?”, Parliamentary Affairs, Vol. 58, No. 1, 2005, s. 172.

³³ TBMM'nin “Gazeteci Metin Göktepe Cinayetinin Açıklığa Kavuşturulması Amacıyla Bir Meclis Araştırması Komisyonu Kurulmasına İlişkin Karar”ı için Bkz., TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 20, 1996, C. 1, B.14, s. 317 vd.

kabul edilemez.³⁴ Diğer taraftan, meclis araştırması sonunda ulaşılabilecek sonucun, yargının ulaştığı sonuca zorunlu olarak tabi olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bu tabiiyet nedeniyle yargının ulaştığı sonuca göre Meclis araştırma komisyonu ya isabetli bir sonuca ulaşmış olacak, ya da komisyonun ulaştığı sonucun yanlış olduğu yargı kararıyla tespit edilmiş olacaktır. Bir örnek üzerinden bu saptamayı açmak gerekirse, Meclis araştırması ile adli soruşturma arasındaki ilişkinin şu ihtimallerle göre gelişeceği ileri sürülebilir:

Örnek Olay: Bir gazetecinin gözaltındayken öldürülmesi.

a. Birinci Alt Olasılık: Meclis araştırması sonucunda, araştırma komisyonunun emniyet görevlilerinin adam öldürme suçu işlediğine kanaat getirerek ve bu kanaate dayanarak olayda emniyet görevlilerinin, amirlerinin ve hatta İçişleri Bakanının yeterli eğitim ve denetim mekanizmaları oluşturmamak nedeniyle sorumlu oldukları sonucuna vardıklarını düşünelim. Ancak, daha uzun sürmesi kaçınılmaz olan adli soruşturma sonucunda sanık polis memurlarının beraat ettiklerini farz edelim. Bu durumda, meclis araştırması sonucunda emniyet görevlilerinin ve İçişleri Bakanlığının kusuru olarak ileri sürülebilecek hususların önemi kalmayacaktır. Ceza muhakemesi maddi hakikati araştırdığına göre durumun gerçeğe uygun olduğunu kabul etmek gerektiğinden, Meclis araştırması sonucunda yanlış kanaate ulaşıldığı ve kusur izafe edilirken bu yanlış kanaate dayanıldığı ortaya çıkacaktır. “Şüpheli sanık lehine yorumlanır” ilkesi gereği sanıkların beraat etmiş olmaları durumu değiştirir mi? Bize göre bu sorunun cevabı olumsuzdur.³⁵ Çünkü siyasi denetimin amacı siyasi sorumluluk olup

³⁴ Ancak burada verdiğimiz örnekler için tam aksi bir uygulama geçerli olmuştur. 20. Dönemde, gazeteci Metin Göktepe cinayetini araştırmak amacıyla kurulan Meclis Araştırması Komisyonu, 16.5.1996 tarihinde TBMM Başkanlığı'na gönderdiği yazıda, olayın yargıda olduğunu öne sürerek Anayasa'nın 138. maddesinin üçüncü fıkrasına dayanarak Komisyon çalışmalarına son verilmesinin kararlaştırılmış olduğunu bildirmiştir. TBMM Başkanlığı Komisyona verdiği cevapta Anayasa Mahkemesi'nin yukarıda incelenen kararına atıfta bulunarak, Komisyonun TBMM'ce verilen bir görevden kaçınmayacağını ve görevin sonuçlandırılması gerektiğini bildirmiştir. Kocaman, a. g. e., s. 20' den naklen.

³⁵ Kaldı ki, Centel ve Zafer'in de eserlerinde belirttiği gibi, “beraat kararının gerekçesinde delil yetersizliğinden beraat kararı verildiğinin gösterilmesi yanlıştır. Çünkü böyle bir gerekçe, aslında sanığın fiili işlediğini, ancak mahkemenin yeterince delile ulaşamadığı için beraat kararı vermek zorunda kaldığını ifade etmektedir. Bu fiili sanığın işlediği ispatlanmadığına göre, şüpheden sanık yararlanır ilkesi uyarınca, sanık o fiili işlememiş sayılır. Bu durumda, artık sanığın fiili işlemediği belirlendiğinden, beraatına karar verilmelidir. Aksini kabul etme, suçsuzluk karinesiyle de bağdaşmayacaktır.” Bkz., Centel/Zafer, a. g. e., s. 564.

olmadığını araştırmaktır ve siyasi denetim doğrudan bir olayla (bir gazetecinin gözaltında ölmesi) ilgili olarak -böyle olmaması gerekirken- sürdürülmektedir. Siyasi denetim kapsamında araştırılan olayda siyasi sorumluluk doğurabilecek türden bir ihmal bulunmaktaysa, diğer bir deyişle maddi hakikati arayan mahkeme “*bu cinayeti bu kişilerin işlediğine ilişkin yeterli delil yoktur*” diyorsa, bu takdirde siyasi denetimin sağlıklı bir zeminde sürdürüldüğünü iddia etmek mümkün değildir. Bununla birlikte, Meclis araştırması ile adli soruşturmanın aynı konuda olmasından doğan bu sonucun kapsamını, “*şüpheli sanık lehine yorumlanır ilkesinden siyasî sorumluluğu olanlar da yararlanabilir*” diyerek genişletmemek gerekir. Nitekim benzer birkaç olayın daha meydana gelmesinden sonra ve diyelim ki bunların tümü emniyet görevlilerinin beraatıyla sonuçlansa bile, Meclis “*güvenlik görevlilerinin eğitim durumları ve insan hakları konusunda yeterli bilgiye sahip olup olmadıklarını araştırmak üzere bir araştırma*” yapabilir. Böyle bir araştırma sonucunda, pekâlâ İçişleri Bakanlığı’nın emniyet görevlilerinin eğitimlerinde ihmali olduğu sonucu ortaya çıkabilir ve bu tespit siyasi sorumluluk için gerekçe gösterilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken böyle bir araştırmanın konusunun belli bir somut olayla (gazetecinin gözaltında ölmesi) özdeşlik göstermemesidir.

b. İkinci Alt Olasılık: Meclis araştırması sonucunda ölümün adam öldürme suçu sonucunda meydana gelmediği ve ne emniyet görevlilerinin ne de İçişleri Bakanlığının bir kusuru bulunduğu sonucuna varıldığını kabul edelim. Buna karşılık, adli soruşturma sonucunda emniyet görevlilerinin ölümünden sorumlu tutulduklarını ve mahkûm edildiklerini farz edelim. Bu durumda, meclis araştırması sonucunda ulaşılan kanaatin doğru olmadığını kabul etmek gerekir. Ancak, burada sadece Meclis’in yanlış bir sonuca varması söz konusu olmayacak, fakat aynı zamanda bu yanlış sonuç Meclis’in itibarını zedeleyecektir. Sınırlı olanaklara ve araştırma yetkisine sahip olmak özü dahi (“*bilgisine başvurmak üzere davet ettiğimiz kişiler davete uymadığından yeterli derinlikte bir araştırma yapamadık*” gibi), kamuoyu nezdinde Meclis’in itibar erozyonuna uğramasını engelleyemeyecektir. Kaldı ki, böyle bir sonucun yukarıda belirttiğimiz gibi yargı organına duyulan güveni sarsması da muhtemeldir.

Şimdi ikinci olasılık üzerinde durabiliriz.

ii. İkinci olasılıkta Meclis araştırması adli soruşturmaya konu olayı da kapsayan daha geniş bir konuya ilişkindir. Böyle bir duruma örnek olarak, tam uymamakla birlikte, Kemal Horzum’un Emlak

Bankasından usulsüz kredi kullanımıyla ilgili olay örnek gösterilebilir.³⁶ Zaten, bu türden Meclis araştırmalarının açılması daha çok somut bir olayın patlak vermesi ile gündeme gelecektir. Ancak, burada Meclis sadece adli soruşturmaya konu olaya değinmeden, somut örnek olay nedeniyle bilgilendirme ihtiyacı duyduğu asıl ilgi konusunu araştırmalıdır. Diğer bir deyişle, Meclis araştırması adli soruşturmaya konu olaya girmeden ve adli yetkilerin kullanımına müdahale etmeden asıl araştırma konusunu ele almaya özen göstermelidir. TBMM, Emlak Bankası'nda usulsüz kredi kullanımı olayı ile ilgili örnekten hareket ederek, “*kamu bankalarının ne miktarda ticari kredi tahsis ettiği*”, “*bunların tahsil oranının ne olduğu*”, “*ticari kredi tahsislerinde uygulanan prosedürün özel bankalarinkiyle aynı olup olmadığı*” ve “*bunlar arasında farklar bulunuyorsa nedenleri*” gibi hususları “*ticari sır*” kapsamına girmedikleri ölçüde araştırabilir.³⁷

Böyle geniş konulara ilişkin araştırma yapılması halinde, suç niteliğinde bazı eylemler ve bunlara ilişkin deliller tespit edilmesi ihtimali bulunmaktadır. Bu gibi durumlarda ilgili bilgi ve belgelerin adli makamlara iletilmesi de söz konusu olabilir.³⁸

iii. Üçüncü olasılık, adli soruşturmaya konu bir olay olmadan herhangi bir konunun araştırılmasıdır. Böyle durumlarda Meclis adli soruşturma başlamadan hareket ettiğinden asıl sorun Meclis'in araştırdığı bir konu ya da olayla ilgili olarak daha sonradan adli soruşturma

³⁶ TBMM'nin “Horzum olayı ve Türkiye Emlak Bankası eski Genel Müdürü ile ilgili iddiaların gerçeklik derecesini tespit etmek amacıyla Meclis araştırması açılması” kararı için bkz., TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 18, 1990, C. 34, B. 36, s. 76 vd. Siyasi tarihimize “Horzum olayı” olarak giren bu olayda TBMM hem Horzum'un yargılandığı olayları hem de Emlak Bankası'ndaki bazı uygulamaları araştırma konusu yapmıştır. Araştırma önergesinin görüşülmesi sırasında Devlet Bakanı Güneş Taner kürsüden yaptığı konuşmada, “Sayın Başkan, sayın milletvekilleri; Kemal Horzum ve Emlak Bankasını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Kemal Horzum halihazırda tutuklu olarak yargılanmaktadır” diyerek Yargıya intikal etmiş bir olayla ilgili olarak Meclis araştırması açılmaması gerektiğini, kendisine ileildiğini ifade ettiği Adalet Bakanlığı notuna da değinerek ileri sürmüştür. Fakat önerge sahibi İçel Milletvekili Durmuş Fikri Sağlar söz sırası kendisine geldiğinde yukarıda incelediğimiz Anayasa Mahkemesi kararına değinerek böyle bir önergenin Anayasa'ya aykırı olmadığını savunmuş, neticede önerge kabul edilmiştir. bkz., TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 18, 1990, C. 34, B. 36, s. 90-91. İlginçtir, Meclis Araştırma Komisyonu Kemal Horzum'u dinlemek üzere davet etmiş, ancak kendisi bu davete uymamıştır.

³⁷ TBMM İctüzüğü'nün “Meclis araştırma komisyonu ve yetkileri” kenar başlığını taşıyan 105. maddesinin beşinci fıkrasında “Devlet sırları ile ticari sırlar, Meclis araştırması kapsamının dışında kalır” hükmü yer almaktadır.

³⁸ Bu konuyla ilgili TCK düzenlemesi için Bkz., 30 nolu dipnot.

açılması halidir. Bu nedenle bu ihtimali de iki alt olası duruma göre ayrı ayrı değerlendirmek gerekir.

a. Birinci Alt Olasılık: Bu durumda Meclis araştırması devam ederken, araştırmanın konusu ya da olayla ilgili herhangi bir adli soruşturma açılmaz ve bu nedenle Meclis araştırması devam ettirilir ve sonuçlandırılır. Meclis araştırmasının yürütülmesi sırasında, suç niteliğinde bazı eylemler ve bunlara ilişkin deliller tespit edilmesi ihtimali bulunmaktadır. Bu gibi durumlarda ilgili bilgi ve belgelerin adli makamlara iletilmesi de söz konusu olabilir.

b. İkinci Alt Olasılık: Meclis araştırması devam ederken, araştırmaya konu bir olayla ilgili adli soruşturma başlarsa Meclis araştırma komisyonu faaliyetine son vermelidir. Ancak Meclis, araştırma sonucunda adli soruşturmaya konu olayla bağlantılı ama ondan daha geniş bir konuda yasama faaliyeti ve denetimi yönünden faydalı ve anlamlı sonuçlar ortaya çıkacağını umuyorsa, araştırmaya devam edebilmelidir. Fakat bunu yaparken adli soruşturma konusu haline gelmiş olayı ve dolayısıyla o olayda kullanılacak adli yetkilere müdahale etmeye özen göstermelidir.

iv. Dördüncü olasılık, belli bir olaya ilişkin adli soruşturma ve kovuşturma neticelendikten sonra aynı olayın Meclis araştırmasına konu olmasıdır. Bu olasılık altında en az iki alt olasılık olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi Ceza Muhakemesi Hukukumuzda eskiden *'takipsizlik'* kararı olarak bilinen, yeni CMK'da ise *'kovuşturmaya yer olmadığı kararı'* olarak düzenlenen savcılık kararıdır. İkincisi ise adli kovuşturma sonucunda bir *'kesin hüküm'* bulunması halidir.

a. Birinci Alt Olasılık: "Adli Kovuşturmaya Yer Olmadığı Kararı Verilmesi" hali. *"Kovuşturmaya yer olmadığına dair karar"* kenar başlığını taşıyan CMK'nın 172. madde 1. fıkrası şu düzenlemeye yer vermektedir: *"Cumhuriyet Savcısı, soruşturma evresi sonunda, kamu davasının açılması için yeterli şüphe oluşturacak delil elde edilememesi veya kovuşturma olanağının bulunmaması hâllerinde kovuşturmaya yer olmadığına karar verir."* CMK 172/2'ye göre, bu karardan sonra savcının aynı fiilden dolayı kamu davası açması ancak *'yeni delilin'* meydana çıkması halinde söz konusu olabilir. Bu durumda savcının kovuşturmaya yer olmadığını karar vermekle adeta işten el çektiğini söylemek mümkündür. Buna göre, ancak yeni bir delil ortaya çıktığı takdirde soruşturmaya devam edilebilecek ve bir kamu davası açabilecektir. Böyle durumlarda, Meclis araştırması açılabilmesi mümkün olabilmelidir.

Zira savcının hakkında kovuşturmayaya yer olmadığına karar verdiği fiil ile ilgili dava açması, yeni bir delilin ortaya çıkması şartına bağlıdır. Bu nedenle böyle olaylara ilişkin Meclis araştırması yürütülürken artık adli yetkilere müdahale gerçekleştiğini iddia etmek güç görünmektedir.³⁹ Tam aksine Meclis araştırması kapsamında yeni bir delil elde edilmesi halinde, TCK 279'a göre bu delil savcılık makamına derhal iletilmek zorunda olacağından kamu davası açılması için bir fırsat elde edilmiş olacaktır. Ancak, ister Meclis araştırma komisyonu faaliyeti sonucunda, isterse başka kanallardan elde edilmiş olsun savcının kamu davası açabilmesini sağlayacak yeni bir delile ulaşması halinde, Meclis araştırma komisyonu faaliyetine son vermelidir. Adli soruşturma yeni delil nedeniyle canlanacağı için aynı fiili araştıran bir Meclis araştırması komisyonu faaliyeti adli yetkilerin kullanılmasına müdahale anlamına gelecektir.

Buna karşılık, muhakeme şartlarının yerine gelmemesi nedeniyle savcılık tarafından soruşturmaya ilişkin bir durma kararı verilmiş olması halinde Meclis araştırması açılmayacağını kabul etmek isabetli olacaktır. Çünkü bu durumda savcılık işten el çekmemiş, sadece muhakeme şartının yerine gelmesini beklemek üzere durma kararı vermiştir.

b. İkinci Alt Olasılık: “Kesin Hüküm Bulunması” hali. Bu olasılık savcı tarafından kamu davasının açılması ve bu dava sonucunda verilen hükmün (beraat ya da mahkumiyet) kanun yollarının tüketilmesiyle birlikte ‘kesin hüküm’ niteliği kazanması halinde söz konusu olabilir. Ceza Muhakemesi hukukunda kesin hüküm biri olumlu diğeri ise olumsuz iki etki doğurmaktadır. Kesin hükmün olumlu etkisi, ‘bağlayıcılık’ ya da ‘tespit edicilik’ olarak da bilinen etkidir. Kesin hükmün doğurduğu olumsuz etki ise, kesin hükmün konusunu oluşturan eylemden dolayı aynı kişinin yeniden kovuşturulamamasıdır *ne bis in idem*.⁴⁰ Böyle durumlarda, Meclis araştırması aynı fiilden dolayı ikinci bir kovuşturma anlamına gelmemektedir de ceza muhakemesi sonucunda ulaşılmış bulunan kesin hükme zarar verme olasılığı bulunmaktadır. Bu durum hem her bir somut olayda yargı kararına zarar verebilir, hem de genel olarak ‘kesin hüküm’ den beklenen hukuki

³⁹ ‘Milletvekili Lojmanlarında Mustafa Güngör’ün Öldürülmesinin Aydınlatılması ve Sorumluların Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu (22. Dönem, 3. Yasama Yılı’nda başlatılan Meclis Araştırması) böyle bir duruma örnek gösterilebilir. 837 sayılı Meclis Kararı için Bkz., 15.2.2005 tarih ve 25728 sayılı *Resmî Gazete*.

⁴⁰ Erdener, Yurtcan, *Ceza Yargılaması Hukuku*, Alfa Yayınları, 1994, s. 500.

yararlarda erozyona neden olabilir. Bu durum ise hukuk devleti ve hukuki güvenlik ilkeleri ile çelişecektir. Bu nedenle, belli bir fiille ilişkili olarak yargının kesin hükmü bulunduğu durumlarda da Meclis araştırması yapılmaması isabetli olacaktır.

SONUÇ

Yukarıda saydığımız olasılıklar ışığında değerlendirmelerimizi toparlamak adına şu tespitlerde bulunabiliriz. Öncelikle, “*Birinci olasılıkta*” Meclis araştırması açılması kabul edilmemelidir. “*İkinci olasılıkta*” ise, Meclis araştırması adli soruşturmaya konu olaya girmek şartıyla kabul edilebilir. “*Üçüncü olasılıkta*”, sonradan adli soruşturma konusu yapılan olaylar Meclis araştırmasının kapsamı dışında tutulmalıdır. “*Dördüncü olasılıkta*” da ‘kovuşturmaya yer olmadığı kararı’ verildiği hallerde Meclis araştırması açılabileceği kabul edilebilirse de, ‘kesin hüküm’ bulunan hallerde Meclis araştırması açılması yargı bağımsızlığına ve hukuk devleti ilkelerine aykırılık oluşturacaktır.

Yukarıda analitik bir biçimde ve olasılıklara göre Meclis araştırması ile adli soruşturmanın hangi koşullarda bağdaşabileceğine ilişkin bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda önerdiğimiz çerçevenin adli soruşturmaya konu olaylarda Meclis araştırması yürütülmesini önemli ölçüde sınırlayan bir yaklaşım olduğu açıktır. Diğer taraftan, Meclis araştırmasının hangi durumlarda adli soruşturma ile bağdaşmayacağı da analitik bir biçimde ortaya konmaya çalışılmıştır. Ancak, uygulamada her zaman bu çerçeveye uygun olayların gerçekleşme ihtimali zayıftır. Bu nedenle, adli soruşturmaya konu olaylarla bir biçimde ilgili olduğu düşünülebilecek olayların hemen hepsinde bir yetki çatışması görünümü arz edecek tartışmaların yaşanması da kuvvetle muhtemel olacaktır.

Meclis’in sahip olduğu bir bilgi edinme ve denetim yolu olarak Meclis araştırması ile adli yetkilerin kullanımının bağdaşmasının güçlüğü karşısında tercih edilebilecek bir diğer yol, TBMM İçtüzüğü’nde ve mümkün olursa Anayasa’da yargıya intikal etmiş eylem ve olaylara ilişkin “*Meclis araştırması açılmayacağı*” açıkça düzenlenmesidir. Bunu yaparken Fransız Ulusal Meclisi İçtüzüğü’nden esinlenilebilir. Fransa’da Meclis araştırması bir kamu hizmetinin ya da bir kamu teşebbüsünün yönetimine ilişkin olarak bilgi edinme amacıyla kullanılmaktadır. Fransa’da bir yargısal soruşturma sürerken ne yeni bir araştırma komisyonu kurulması, ne de mevcut bir komisyonun faaliyetine devam etmesi mümkündür. Meclis araştırması ile adli soruşturmanın

bağdaşmazlığına ilişkin bu koşullar uygulamada oldukça esnek yorumlanmasına rağmen,⁴¹ Fransız Ulusal Meclisi İçtüzüğü'nde yer alan düzenlemeler açıktır. Buna göre, ilk olarak araştırma önergelerinin Adalet Bakanı'na bildirilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Adalet Bakanı, araştırma önergesi konusunun yargıya intikal etmiş olduğunu tespit ederse, durum derhal Meclis Başkanına bildirilmekte ve söz konusu önerge işleme konmamaktadır. Dahası, yürütülmekte olan bir "*Meclis araştırmasına*" konu olayın yargıya intikal etmiş olduğu Adalet Bakanı tarafından saptanıp Meclis Başkanı'na bildirildiğinde, bu kez "*Meclis araştırma komisyonu*" faaliyetine derhal son vermektedir.⁴² Fransız düzenlemesinin kabul edilmesi halinde Şemdinli olayının "*Meclis araştırması*"na konu yapılması nedeniyle yaşadığımız türden krizlerin bir daha yaşanmayacağı söylenebilir. Türk modeli Meclis araştırmasında araştırma komisyonlarına yargısal yetkiler tanınmamıştır ve örneğin komisyonlar bilgilerine başvurmak üzere davet ettiği kişiler üzerinde dahi zorlama gücüne sahip değildir. Yukarıda belirtilenler yanında Meclis araştırmasının bu özelliği nedeniyle ABD veya İtalya'daki meclis araştırmalarından ayrıldığı açıktır. Bu nedenle, aynı olayla ilgili bir adli soruşturma sürerken bir Meclis araştırmasının eşzamanlı olarak sürdürülebileceğini söylemek isabetli görünmemektedir.

⁴¹ France:Parliament, Olivier Jouanjan, Constitutional Law-International Encyclopedia of Laws, Prof. Dr. A. Alen (ed) içinde, Kluwer, 1999, Volume 3, s. 147. Bu bilgiyi Fransa'da Meclis araştırmasının konu olarak son derece sınırlı olması ile birlikte değerlendirmek gerekir.

⁴² Fransız Ulusal Meclis İçtüzüğü'nün konuya ilişkin 145-2, 145-3 ve 145-4. maddelerinin İngilizce ve Fransızca metinlerine <http://www.assemblee-nationale.fr/index.asp> web adresinden ulaşılabilir.